

Identifying the Driving Factors of Creative Tourism on Urban Development (Case Study: Birjand)

Morteza Sadegh Bakhtiari ¹, Maryam Karimian Bostani ^{2✉}, Gholamreza Miri ²

1- PhD Student, Department of Geography and Urban Planning, Zah.C., Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

2- Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Zah.C., Islamic Azad University, Zahedan, Iran.

Article Info

Article type:

Research Paper

Keywords:

Driving factors,
Creative tourism,
Urban development,
Grounded theory,
Birjand

Received:

?? Sep 2024

Received in revised form:

?? Nov 2024

Accepted:

?? Dec 2024

pp.? -?

Abstract

This study aimed to identify the driving factors of creative tourism in the urban development of Birjand. Employing a qualitative approach with an applied orientation, the research utilized semi-structured in-depth interviews with 25 academics and experts selected through purposive sampling. Data were analyzed using grounded theory methodology with triple coding procedures. The findings reveal that creative tourism in Birjand emerges from the interplay of three categories of factors: causal factors (creative human capital and intangible cultural heritage), contextual factors (weak economy, peripheral geographical location, and lack of modern entertainment), and intervening factors classified on two sides as inhibitory (conservative cultural heritage approaches, budget constraints, and elite migration to metropolitan areas) and facilitative (social media networks and the dual-impact of the COVID-19 crisis). Practical strategies were developed across five axes: establishing a creative city secretariat, creating a single-window licensing system, organizing annual creative tourism festivals, implementing creative rehabilitation of historic urban fabric through public-private-community partnerships, and establishing micro-credit funds for creative enterprises. Anticipated outcomes include sustainable employment in handicrafts, functional revitalization of deteriorated urban textures, reduced elite outmigration, and extended tourist length of stay. The innovation of this research lies in presenting a locally-grounded model of creative tourism for intermediary and peripheral cities which, unlike metropolitan centers, does not rely on advanced physical infrastructure but rather draws upon human capital and intangible heritage. These finding challenges conventional urban planning practices and demonstrates that leveraging invisible assets can overcome financial constraints. Realizing these strategies requires a shift from traditional management toward creative governance. Furthermore, the dual role of the COVID-19 pandemic underscores the necessity of digital tourism resilience for future crises. By emphasizing people-centered and event-based approaches over material attractions, this study offers a transferable model for similar cities in arid and peripheral regions.

Citation:

Publisher: Vali-e-Asr University of Rafsanjan

<http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2089327.1166>

The Author(s) ©

* Corresponding Author, un.zahedan@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

Creative tourism, as a new paradigm, goes beyond merely observing heritage; it seeks the active engagement of tourists with the local culture and art of cities. Identifying factors such as cultural infrastructure, social capital, and participatory policies that drive this type of tourism plays a key role in creating added value, regenerating urban spaces, and promoting sustainable livability. This study aims to identify the driving factors of creative tourism on the urban development of Birjand.

Meanwhile, Birjand, with its rich historical and cultural background, possesses significant potential for development in the field of creative tourism and the realization of sustainable urban development goals. Despite enjoying a wealth of cultural heritage, such as Akbarieh Garden (a UNESCO World Heritage site) and valuable handicrafts like needlework and pomegranate-weaving, the city faces two fundamental problems: first, a traditional and merely consumptive view of tourism that has reduced it to seasonal visits to a few sites; and second, the neglect of creativity as a factor for connecting the city's historical identity with the needs of today's economy. The significance of this issue stems from the fact that without relying on creativity, Birjand's competitive advantages will gradually decline, and the city will fail to utilize its unique potential to become a "creative hub" in the east of the country. Alongside the challenges of creative tourism, the various dimensions of sustainable urban development in Birjand—economic, social, environmental, and cultural—also face problems and deficiencies. This lack of balance and insufficient synergy between the tourism sector and other components of urban development has created a gap between existing potentials and current realities. In other words, despite the presence of rich cultural and historical assets, these resources

have not been properly regenerated within the framework of creative tourism, and the resulting economic opportunities have not been fully exploited. The lack of adequate supportive infrastructure and weaknesses in fundamental components such as social capital and innovation as the main foundations for the success of creative tourism exacerbate this situation.

Identifying the driving factors of creative tourism on urban development (case study: Birjand) is crucial because, without a precise understanding of these factors, any planning for sustainable development in Birjand risks falling into generalization and failure. This research aims to identify the causal, contextual, and intervening factors influencing creative tourism on urban development, seeking to provide a deeper understanding of how these factors affect the current situation and to formulate scientific and practical strategies tailored to Birjand's local context. Understanding how to effectively implement these driving factors—which have a high capacity for creating sustainable employment, economic prosperity, and improving quality of life—is an essential step toward achieving sustainable and inclusive urban development. This study emphasizes the need to create synergy among tourism activists, policymakers, and the local community, and strives to provide a robust foundation for formulating urban and tourism development policies and programs through the scientific, data-driven identification of key driving factors. In other words, correctly identifying these driving factors will draw an operational roadmap to transform Birjand from a transit tourist destination into a leading city in creative tourism.

Methodology

This applied research employed a qualitative method using interviews. Data were collected through semi-structured in-depth interviews with 25 professors and experts, selected through purposive sampling. Data analysis was conducted using grounded theory, involving open, axial, and selective coding.

Results

The results indicate that creative tourism in Birjand is influenced by three categories of factors: causal, contextual, and intervening. Causal factors include creative human capital (handicraft artists) and intangible cultural heritage (local festivals such as the Orange Festival, pottery skills, and traditional textiles), which form the primary driving engine. Contextual factors describe the specific setting of a weak economy, a peripheral geographical location, and a lack of modern entertainment, making skill-based tourism a reasonable option. Intervening factors include a conservative approach to cultural heritage, municipal budget shortages, and the migration of creative elites to metropolitan areas, which weaken the causal relationship. Conversely, the development of the internet and social media, along with the COVID-19 crisis (with its dual effect), have boosted local and digital creative tourism. The operational strategies of this research include institutionalizing urban management (establishing a Creative City Secretariat), facilitating administrative processes (a single-window licensing system), and event organization (an annual creative tourism festival). Other strategies include the creative restoration of the historical fabric through a public-private-community partnership approach and the establishment of a microcredit fund for creative businesses. Expected outcomes include increased sustainable employment in handicrafts, functional revitalization of deteriorated urban fabric, and reduced elite migration. Urban

branding, increased tourist retention, and the formation of creative clusters will be other tangible results of urban development.

Discussion and Conclusion

In Birjand, unlike mass tourism destinations, the main drivers of creative tourism are not natural attractions but creative human capital and intangible heritage. Contextual factors such as a weak economy and geographical peripherality have intelligently created a suitable foundation for skill-based tourism, yet intervening factors like the conservative approach of the heritage administration and elite migration weaken this relationship. COVID-19 was initially destructive but later boosted domestic demand. Strategies such as a Creative City Secretariat and microcredit funds directly aim to remove these barriers and achieve outcomes including reduced elite migration and the formation of creative clusters.

Declaration of Generative AI and AI-assisted technologies in the writing process

The authors declare that they did not use any artificial intelligence (AI) tools in the preparation of this manuscript.

Funding

This article is not sponsored

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

شناسایی عوامل محرک گردشگری خلاق بر توسعه شهری (نمونه موردی: شهر بیرجند)

مرتضی صادق بختیاری^۱، مریم کریمیان بستانی^۲✉، غلامرضا میری^۲

۱- دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

۲- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد زاهدان، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ دریافت:

؟؟/؟؟/؟؟؟؟

تاریخ بازنگری:

؟؟/؟؟/؟؟؟؟

تاریخ پذیرش:

؟؟/؟؟/؟؟؟؟

صص.؟؟-

کلید واژه‌ها:

عوامل محرک، گردشگری خلاق، توسعه شهری، نظریه داده‌بنیاد، بیرجند.

پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل محرک گردشگری خلاق بر توسعه شهری بیرجند انجام شده است. این مطالعه کاربردی با رویکرد کیفی و ابزار مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با ۲۵ نفر از اساتید و کارشناسان (نمونه‌گیری هدفمند) صورت گرفت و داده‌ها با روش گراند تئوری و کدگذاری سه‌گانه تحلیل شد. یافته‌ها نشان می‌دهد گردشگری خلاق در بیرجند برآیند تعامل سه دسته‌عامل است: عوامل علی (سرمایه‌ی انسانی خلاق و میراث فرهنگی ناملموس)، عوامل زمینه‌ای (اقتصاد ضعیف، موقعیت حاشیه‌ای و خلأ سرگرمی‌های مدرن) و عوامل مداخله‌گر که در دو سوی بازدارنده (رویکرد محافظه‌کارانه‌ی میراث فرهنگی، کمبود بودجه، مهاجرت نخبگان) و تسهیل‌گر (شبکه‌های اجتماعی و اثر دوگانه‌ی کرونا) طبقه‌بندی شدند. راهکارهای عملیاتی در پنج محور دبیرخانه‌ی شهر خلاق، پنجره‌ی واحد مجوزدهی، رویدادسازی سالانه، مرمت خلاق بافت تاریخی با مشارکت سه‌گانه و صندوق اعتبارات خرد تدوین گردید که پیامدهایی چون اشتغال پایدار، احیای بافت فرسوده، کاهش مهاجرت نخبگان و افزایش ماندگاری گردشگر را به دنبال خواهد داشت. نوآوری پژوهش در ارائه‌ی الگویی بومی از گردشگری خلاق برای شهرهای میانی و حاشیه‌ای است که برخلاف کلان‌شهرها، نه از زیرساخت‌های فیزیکی، بلکه از سرمایه‌ی انسانی و میراث ناملموس نشأت می‌گیرد. این یافته رویه‌های رایج برنامه‌ریزی شهری را به چالش می‌کشد و نشان می‌دهد با اتکا به داشته‌های نامرئی می‌توان بر تنگناهای مالی فائق آمد. تحقق این راهکارها نیازمند گذار از مدیریت سنتی به حکمروایی خلاق است. نقش دوگانه‌ی کرونا نیز ضرورت تاب‌آوری گردشگری دیجیتال را برای بحران‌های آینده برجسته می‌سازد. این پژوهش با تأکید بر مردم‌محوری و رویدادمحوری به‌جای جاذبه‌های مادی، الگویی قابل‌تعمیم برای شهرهای مشابه ارائه می‌دهد.

استناد:

<http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2089327.1166>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه ولی عصر رفسنجان

مقدمه

امروزه جهان در حال تغییر و تحولات زیادی است و سکونتگاه‌های انسانی از جمله شهرها، این تحولات را به سرعت بیشتری به واسطه توسعه فناوری تجربه می‌کنند (Ismagilova et al, 2022: 393). قرن بیست‌ویکم، قرن ایده‌ها و خلاقیت‌هاست. در این قرن خلاقیت انسان و استعداد او محرکه اصلی توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تلقی می‌گردد که رقابت روزافزون مناطق و کشورها به طور فزاینده به پرورش، حفظ و جذب آن وابسته خواهد بود (Goldberg-Miller, 2019: 27). در همین زمینه، خلاقیت بازتاب‌های زیادی را در مطالعات شهری و منطقه‌ای به دست آورده است (Den dekker & Tabbers, 2012: 130) و مفاهیم جدیدی همچون «طبقه خلاق»، «صنایع خلاق»، «محیط خلاق»، «شهر خلاق» و «گردشگری خلاق» را به ادبیات برنامه‌ریزی افزوده است (Fotoohi et al, 2017: 103).

یکی از بخش‌های مهم و در حال رشد سریع در شهرها، گردشگری است که ارتباط زیادی نیز با مفهوم خلاق دارد. امروزه صنعت گردشگری از فرمول سابق گردشگری آفتاب، ماسه و دریا که قرن ۱۸ به بعد در اروپا متداول شده، دور شده و به طرف تعطیلات هدفمند و مسافرتی که نیازهای استراحتی و ذهنی را با هم داشته باشد حرکت می‌کند (Nekouei Sadri, 2019: 10). در واقع روند گردشگری از شکل انبوه به الگوهای فردگرایانه تغییر یافته و گردشگران به انعطاف‌پذیری و تجارب معنادار اولویت بیشتری می‌دهند. تغییرات بنیادین در سمت تقاضا و عرضه گردشگری، همچنین ایجاد الگوهای اقتصاد تجربه و اقتصاد دانش بنیان، در فضای کلان توسعه اقتصادی، گردشگری را به سمت و سوی خلاقیت پیش برده است (Miri & Hosseinzehi, 2022: 10). به عبارت دیگر گردشگری در حال حاضر با عبور از نسل اول (گردشگری سواحل) و نسل دوم (گردشگری تاریخی-فرهنگی) به نسل سوم خود یعنی گردشگری خلاق رسیده است. در این شرایط جدید تنها دارا بودن پتانسیل‌های گردشگری برای بهره‌مندی از صنعت گردشگری کافی نیست (Eynaliet al, 2019: 19).

گردشگری خلاق و مسیر خود را از گردشگری سنتی به سمت تعامل و تجربه تغییر داده است (Lapko & Panasiuk, 2019: 291). رشد این بخش از دهه ۱۹۹۰، دو برابر کل صنعت گردشگری بوده و اکنون به عنوان سریع‌ترین شکل گردشگری در جهان و اروپا شناخته می‌شود (Mendes et al., 2022: 13). گردشگری خلاق، تمرکز را از بازدید صرف جاذبه‌ها به سمت تجربه‌های عمیق‌تر و معنادارتر تغییر می‌دهد. این رویکرد بر جنبه‌های آموزشی، احساسی و اجتماعی سفر تأکید داشته و مشارکت گردشگران در فعالیت‌های بومی را می‌طلبد. همچنین به کیفیت مراکز تولید و نوآوری برای جذب گردشگران نخبه و محققان توجه دارد (Suhartanto et al., 2018: 165).

گردشگری خلاق به عنوان یک متغیر کلیدی مطرح است که نقش مهمی در ارتقای شاخص‌های پایداری شهری ایفا می‌کند (Karimi Hatami et al, 2026: 224). گردشگری خلاق نقشی اساسی در رونق حیات شهری دارد؛ نه تنها زیرساخت‌های فرهنگی و اقتصادی را تقویت می‌کند، بلکه شهر را در مقیاس ملی و بین‌المللی جذاب می‌سازد. عوامل کلیدی در توسعه پایدار شهری عبارتند از: زیرساخت‌های فرهنگی و اقتصادی، رهبری نوآورانه و نقش افراد خلاق (Panahi et al, 2019: 88). همچنین گردشگری خلاق بر حفاظت از دارایی‌های اجتماعی، طبیعی و تاریخی تأکید داشته و توسعه پایدار را هدف اصلی خود قرار می‌دهد (Dodds & Butler, 2019: 9).

بنابراین حرکت به سوی گردشگری خلاق می‌تواند فرصت‌های بسیار مهمی را برای هر مکان مهیا سازد به نحوی که مکانی جذاب برای کار کردن و زندگی جامعه محلی، مکانی جذاب برای گردشگران (صنعت توریسم)، توانمند در شکوفایی بخش‌های مختلف اقتصادی (از راه به کارگیری فناوری و مدیریت صحیح آن) و همچنین مرکز جذب بنگاه‌های مختلف نوظهور شود. با توجه به

شناسایی عوامل محرک گردشگری خلاق بر توسعه شهری ... / کج صادق بختیاری و همکاران

پتانسیل‌های فوق‌العاده شهرهای ایران در زمینه‌های متعدد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و داشتن ظرفیت‌های غنی میراث فرهنگی ملموس و ناملموس، گردشگری خلاق می‌تواند در بستر شهر شکلی بهتر پیدا کند و به صورت مکملی برای یکدیگر، بیش از پیش به دستیابی‌های مفیدی نائل شوند.

شهر بیرجند، با پیشینه‌ای غنی از حیث تاریخی و فرهنگی، از ظرفیت‌های کم‌نظیری برای توسعه در حوزه گردشگری خلاق و دستیابی به اهداف توسعه پایدار شهری برخوردار است. وجود میراث ماندگاری چون باغ اکبریه (ثبت جهانی) و صنایع دستی ارزشمندی نظیر سوزن‌دوزی و انار بافی، گواهی بر این پتانسیل بالاست. با این حال، این شهر در مسیر بهره‌گیری از این مواهب با دو چالش اساسی روبروست: نخست، رویکرد سنتی و صرفاً مصرفی به گردشگری که آن را به بازدیدهای فصلی و متمرکز بر محدود نقاط خاص تقلیل داده است؛ و دوم، غفلت از ظرفیت خلاقیت به عنوان حلقه اتصال دهنده هویت تاریخی شهر با مقتضیات اقتصاد امروز. اهمیت پرداختن به این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که فقدان نگاه خلاقانه، به تدریج مزیت‌های رقابتی بیرجند را کاهش داده و از تبدیل شدن آن به یک «قطب خلاق» در شرق کشور جلوگیری خواهد کرد. این مسئله تنها محدود به حوزه گردشگری نیست؛ چرا که ابعاد مختلف توسعه پایدار شهری در بیرجند، از جمله شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فرهنگی، نیز با کاستی‌هایی مواجه هستند. عدم هم‌افزایی کافی میان بخش گردشگری و سایر مولفه‌های توسعه شهری، شکاف عمیقی بین پتانسیل‌های موجود و واقعیت‌های جاری ایجاد کرده است. به عبارت دیگر، سرمایه‌های عظیم فرهنگی و تاریخی، در چارچوب گردشگری خلاق بازآفرینی نشده و فرصت‌های اقتصادی برآمده از آن، آنچنان که شایسته است، مورد بهره‌برداری قرار نگرفته است. این وضعیت با نبود زیرساخت‌های حمایتی و ضعف در مؤلفه‌های بنیادینی مانند سرمایه اجتماعی و نوآوری، که بسترهای اصلی موفقیت این نوع گردشگری هستند، تشدید می‌شود.

بدین ترتیب، پاسخ به این سؤال اساسی که "عوامل علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر مؤثر بر گردشگری خلاق در شهر بیرجند کدام‌اند و چگونه بر توسعه شهری تأثیر می‌گذارند؟" نه تنها می‌تواند خلأهای نظری و تجربی موجود در این حوزه را پوشش دهد، بلکه با ترسیم نقشه‌ای راهبردی از تعاملات میان سرمایه‌ی اجتماعی، مشارکت‌مداری، زیرساخت‌ها و تعامل فعال گردشگر با فرهنگ بومی، زمینه‌ساز تدوین سیاست‌های عملیاتی و بوم‌آورد برای مدیران و برنامه‌ریزان شهری خواهد شد؛ از این‌رو، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش‌شناسی کیفی و رویکرد نظریه‌زمینه‌ای، در پی آن است تا با ژرف‌کاوی در ادراکات و تجارب زیسته‌ی خبرگان و متخصصان محلی، به مدلی بومی و مفهومی از عوامل محرک گردشگری خلاق دست یابد که بتواند ضمن تبیین وضعیت موجود، افق‌های تازه‌ای را برای توسعه‌ی فراگیر، پایدار و جامعه‌محور در شهر بیرجند ترسیم نماید و در نهایت، بستری برای هم‌افزایی میان کنشگران مختلف (فعالان گردشگری، سیاست‌گذاران و جامعه‌ی محلی) فراهم آورد تا از رهگذر این هم‌گرایی، گام‌های مؤثری در جهت ارتقای کیفیت زندگی، رونق اقتصادی و ایجاد اشتغال پایدار برداشته شود.

با وجود پژوهش‌های متعدد در حوزه گردشگری خلاق، همچنان یک شکاف اساسی در ادبیات موضوع مشاهده می‌شود: عدم شناسایی دقیق و اولویت‌بندی شده «عوامل محرک» که بتواند شهری مانند بیرجند را از وضعیت ایستا به وضعیت پویا سوق دهد. نقطه تمایز اصلی این پژوهش در دو جنبه کلیدی خلاصه می‌شود: ۱. گذر از توصیف به سوی روابط علی: اغلب مطالعات گذشته به توصیف کلی عوامل مؤثر بر گردشگری خلاق اکتفا کرده‌اند. اما این تحقیق فراتر رفته و به دنبال شناسایی رابطه علی میان محرک‌های خاص و ملموس (همچون صنایع دستی تعاملی، برگزاری رویدادهای فرهنگی مشارکتی، یا توسعه فضاهای خلاق شهری) با شاخص‌های عینی و قابل اندازه‌گیری توسعه شهری (مانند نرخ اشتغال پایدار، سطح بازآفرینی بافت‌های فرسوده، یا افزایش سرانه درآمد گروه‌های خلاق) است. ۲. ارائه نقشه راهی بومی و عملیاتی: این پژوهش به جای ارائه راهکارهای کلی، درصدد است با تکیه بر داده‌های بومی و زمینه‌های خاص شهر بیرجند، نقشه راهی عملیاتی ترسیم کند که در آن، اولویت‌بندی عوامل محرک به

گونه‌ای انجام شود که بیشترین تأثیر را در تبدیل بیرجند از یک مقصد گردشگری گذری به شهری پیشرو در گردشگری خلاق داشته باشد. به عبارت دیگر، خروجی این تحقیق نه تنها به «چه عواملی» بلکه به «چگونگی و با چه اولوی» پاسخ خواهد داد، که تمایزی اساسی با رویکردهای صرفاً نظری یا توصیفی پیشین دارد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

امروزه با تغییر ترجیحات گردشگران از تجربه‌های سنتی به سوی تجربه‌های فعال، اصیل و فرهنگ‌محور، گردشگری خلاق به عنوان حوزه‌ای پژوهشی بااهمیت، توجه فزاینده‌ای را در محافل علمی به خود جلب کرده است (Sharma et al, 2025: 109). شبکه شهرهای خلاق یونسکو (۲۰۰۶) گردشگری خلاق را سفری تعریف می‌کند که به تجربه‌ای اصیل و درگیرکننده می‌انجامد و شامل یادگیری مشارکتی در هنر، میراث یا ویژگی‌های خاص مکان‌ها است و با افرادی که فرهنگ را خلق می‌کنند، ارتباط برقرار می‌سازد (Tapfuma et al., 2024: 2; Li & Kovacs, 2022: 183). به عبارت دیگر، در این نوع گردشگری، بستر لازم برای تعامل دوسویه میان گردشگر و جامعه میزبان فراهم می‌آید (Chan et al, 2022: 46) و همچنین زمینه مشارکت گردشگر در فعالیت‌های خلاقانه در مکان مقصد ایجاد می‌شود (Jusana Techakana, 2022: 126). در گردشگری خلاق، فرهنگ و خلاقیت مکمل یکدیگر هستند و متقابلاً تقویت می‌شوند (Liu & Kou, 2024: 36). این رویکرد نه تنها سبک زندگی و اصالت محلی را حفظ می‌کند، بلکه به رشد اقتصادی جوامع محلی کمک کرده و تأثیر مثبتی نیز بر اقتصادهای محلی و توسعه جامعه دارد (Benhaida et al., 2024: 172).

شهر خلاق و گردشگری خلاق به عنوان یک مفهوم نوظهور در حوزه‌های شهرسازی، گردشگری و فرهنگ، به تدریج به یک جنبه مهم از توسعه شهری تبدیل شده است. شهر خلاق و گردشگری خلاق به عنوان یک رویکرد جدید در مدیریت شهری، به ایجاد فضاهای عمومی متنوع و پویا، حمایت از صنعت‌های خلاق، ترویج هنر و فرهنگ محلی، ارتقاء امکانات فرهنگی و هنری، و توسعه فعالیت‌های خلاق در شهر می‌پردازد. از آنجا که شهر خلاق و گردشگری خلاق نقش مهمی در جذب گردشگران، توسعه اقتصادی و افزایش شناخت بین‌المللی شهر دارد، توجه به این مفهوم و اجرای طرح‌ها و برنامه‌های مختلف برای تبدیل شهر به یک مقصد گردشگری خلاق، بسیار حائز اهمیت است (Alizadeh Fard et al, 2024: 1).

به کارگیری ابعاد گردشگری خلاق در تمام حوزه‌های شهری می‌تواند اهرم بسیار خوبی برای ارتقای این شهرها در ابعاد جهانی باشد. همچنین می‌توان آن را ابزاری بسیار مناسب برای مدیران و نوآوران شهری به شمار آورد تا در کنار حفظ فرهنگ، سنن و رسوم شهر (که تنها ارزش و دارایی بی‌بدیل شهر محسوب می‌شوند)، در ارتقای جسمی و روحی ساکنان شهر نیز تأثیرگذار باشد. در این راستا، گردشگری خلاق نه تنها به توسعه اقتصادی و فرهنگی شهر کمک می‌کند، بلکه با ایجاد فضاهای مشارکتی و تجارب معنادار برای شهروندان، به بهبود کیفیت زندگی، افزایش حس تعلق مکانی و ارتقای سلامت روانی-اجتماعی ساکنان می‌انجامد. چنین رویکردی، شهر را از یک مقصد صرفاً گردشگری به مکانی پایدار و پویا برای ساکنان تبدیل می‌کند (Tan et al, 2015: 759). توسعه شهری مقوله مهمی است که در نتیجه رویکردهای مختلفی اتفاق می‌افتد و گردشگری یکی از این ظرفیت‌ها یا رویکردهای توسعه مکان جغرافیایی است. از سوی دیگر، ایجاد بسترهای لازم برای تحقق گردشگری خلاق نیز در گروی توسعه شهری است. در حقیقت رابطه این دو مقوله دوسویه و متقابل است؛ چرا که رشد و توسعه شهری می‌تواند به گردشگری کمک نماید و برعکس، رشد گردشگری نیز می‌تواند همین تأثیرگذاری را در توسعه یک شهر ایفا نماید. بر این اساس، رابطه گردشگری و توسعه شهری غیرقابل انکار است (Bakhtiari, 2026: 6).

شناسایی عوامل محرک گردشگری خلاق بر توسعه شهری ... / که صادق بختیاری و همکاران

گردشگری خلاق دارای مزایای زیادی برای شهرها است که می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: جذب گردشگران متعدد به شهر، شناخته شدن در مقیاس وسیع، تلاش برای پیشرفت و توجه بیشتر به مسائل مرتبط شهری، رونق اقتصادی حاصل از جذب گردشگر در منطقه شهر خلاق، برپایی نمایشگاه‌ها و همایش‌های مربوطه در شهر منتخب، تبلیغات محیطی و شهری، بازاریابی شهری، ترمیم اماکن‌های محیطی و مؤلفه‌های شهری، ایجاد پیوند و سازگاری محیطی بیشتر در بافت شهری، کلید زدن پروژه برجسته‌سازی میراث فرهنگی شهر خلاق و ... (Henriques & Moreira, 2019: 95; Romagosa et al, 2022: 5).

گردشگری خلاق به عنوان یکی رویکردهای نوین در مطالعات گردشگری، بر پایه چندین نظریه کلیدی شکل گرفته است که هر یک ابعاد متفاوتی از این پدیده را روشن می‌سازند. در این چارچوب، نظریه گردشگری خلاق برگرفته از جان هاوکینز بر تولید تجارب فرهنگی و هنری و مشارکت فعال گردشگر در فرآیندهای خلاقانه نظیر یادگیری مهارت‌های محلی تأکید داشته و این رویکرد را عاملی برای توسعه پایدار معرفی می‌کند (Moazzi Mehr Tehran, 2025: 145). در ادامه، نظریه گردشگری تجربی با تکمیل این دیدگاه، بر جستجوی گردشگران برای تجارب معنادار و شخصی تأکید می‌نماید و نشان می‌دهد که شرکت در کارگاه‌های سنتی، زندگی در خانه‌های بومی و مشارکت در جشن‌های محلی، نه تنها خاطرات ماندگارتری خلق می‌کند، بلکه هویت فرهنگی مقصد را نیز تقویت می‌نماید (Kazemi et al, 2021: 908). نظریه گردشگری مبتنی بر مکان نیز با تأکید بر هویت و فرهنگ منحصر به فرد هر مکان، فعالیت‌هایی چون روایتگری تاریخی، فستیوال‌های هنری در فضاهای عمومی و تبدیل فضاهای صنعتی به گالری را به عنوان راهبردهایی برای رونق اقتصادی و فرهنگی مناطق معرفی می‌کند (Saremi et al, 2020: 44). از سوی دیگر، نظریه مصرف خلاق ریچارد فلوریدا نشان می‌دهد که طبقه خلاق به دنبال مصرف‌گرایی و تجارب فرهنگی خاص هستند و مقاصد با زندگی شبانه پویا، گالری‌های هنری، کافه‌ها و فضاهای فرهنگی متنوع را ترجیح می‌دهند (Wu, 2021: 6). در نهایت، نظریه گردشگری فرهنگی جدید با تأکید بر تعاملات اجتماعی، یادگیری و مشارکت، گردشگر را به مثابه کنشگری مشارکت‌جو (نه تماشاگر صرف) معرفی می‌کند که در مراسم محلی یا یادگیری رقص‌های سنتی نقش فعالی ایفا می‌نماید (Du et al, 2020: 23). آنچه در جمع‌بندی این نظریه‌ها آشکار می‌شود، گذار از گردشگری انفعالی و صرفاً تماشاگرانه به سوی گردشگری فعال، تجربی و مشارکتی است که در آن گردشگر نه فقط به دنبال دیدن، بلکه به دنبال زیستن، یادگیری و هم‌آفرینی تجارب فرهنگی با جوامع محلی است و این تحول پارادایمی، افق‌های جدیدی را برای توسعه پایدار مقاصد گردشگری با تأکید بر حفظ و تقویت هویت‌های فرهنگی بومی گشوده است. با توجه به مرور نظریه‌های موجود، نظریه «گردشگری مبتنی بر مکان» بیشترین هماهنگی را با رویکرد پژوهش حاضر دارد؛ زیرا این نظریه بر هویت منحصر به فرد هر مکان تأکید داشته و فعالیت‌هایی نظیر روایتگری تاریخی، فستیوال‌های هنری در فضاهای عمومی و تبدیل فضاهای صنعتی به گالری را به عنوان راهبردهای مؤثر برای رونق اقتصادی و فرهنگی مناطق معرفی می‌کند. این چارچوب نظری با تأکید بر ظرفیت‌های درونی و بومی هر مقصد، امکان تبیین الگوهای متنوع گردشگری خلاق را در بسترهای مختلف جغرافیایی و فرهنگی فراهم می‌آورد.

در رابطه با موضع پژوهش پژوهش‌های داخلی و خارجی به انجام رسیده که در ذیل به تعدادی از آنها اشاره خواهد شد. در ادبیات پژوهشی جهانی، مطالعات خارجی عمدتاً بر چارچوب‌سازی نظری و تبیین روابط کلان میان گردشگری خلاق، پایداری شهری و سیاست‌گذاری فراملی متمرکز شده‌اند. پژوهشگرانی مانند ژو و همکاران^۱ (۲۰۲۵) و کاسمسارن و همکاران^۲ (۲۰۲۵) بر نقش محوری ابعاد فرهنگی و مشارکت جامعه محلی در کنار تعامل سه‌گانه گردشگری خلاق، برندسازی شهری و مشارکت جوانان تأکید

1. Zou et al

2. Kasemsarn et al

کرده‌اند و اركوس پومارولا^۱ (۲۰۲۳) نیز سهم قابل توجه گردشگری در شبکه شهرهای خلاق یونسکو را با تمرکز بر صنایع دستی و هنرهای عامیانه نشان داده است. در این میان، خو^۲ (۲۰۲۰) نیز با مطالعه شهر جورج تاون پنانگ، هشدار می‌دهد که صرفاً ثبت در فهرست یونسکو بدون توجه به چالش‌های اجتماعی-مکانی، نمی‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری شهری خلاق و فراگیر شود و نیاز به سیاست‌های چندبعدی در حوزه‌های شهری، صنعتی، آموزشی و اجتماعی را ضروری می‌داند. در مقابل، پژوهش‌های داخلی با رویکردی کاربردی‌تر و موردپژوهانه، به ارزیابی وضعیت موجود گردشگری خلاق در شهرهای ایران پرداخته‌اند و نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که اگرچه در شهرهایی مانند رشت تصویر نسبتاً مثبتی از گردشگری خلاق وجود دارد و رابطه معناداری بین شاخص‌های شهر یادگیرنده و شهر خلاق مشاهده شده است، اما در اغلب موارد نظیر بیرجند، وضعیت گردشگری خلاق به‌جز در شاخص سرمایه اجتماعی نامطلوب ارزیابی شده و ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی توسعه پایدار در سطح ضعیفی قرار دارند. با این حال، پژوهش کریمی حاتمی و همکاران (۱۴۰۵) در اهواز نشان می‌دهد که خلاقیت قوی‌ترین زیرشاخص در مدل گردشگری خلاق است و صادق بختیاری و همکاران (۱۴۰۵) نیز تأکید دارند که سرمایه اجتماعی بیشترین تأثیر را بر توسعه پایدار شهری دارد.

به‌طور کلی، اشتراک هر دو دسته پژوهش داخلی و خارجی در این نکته اساسی نهفته است که گردشگری خلاق یک پدیده میان‌رشته‌ای و چندبعدی است که موفقیت آن در گرو توجه هم‌زمان به عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی، همراه با مشارکت فعال جامعه محلی و جوانان است؛ با این تفاوت که ادبیات خارجی بیشتر بر تدوین چارچوب‌های نظری و خط‌مشی‌گذاری کلان متمرکز است، در حالی که پژوهش‌های داخلی با تأکید بر ارزیابی شکاف میان وضع موجود و مطلوب، به دنبال ارائه راهکارهای عملیاتی برای شهرهای خاص ایران هستند و این مکمل‌بودن رویکردها می‌تواند زمینه‌ساز تدوین الگویی بومی اما مبتنی بر تجارب جهانی برای تحقق گردشگری خلاق پایدار در شهرهای ایران باشد.

تمایز پژوهش حاضر با مطالعات پیشین در این است که تحقیقات گذشته عمدتاً به توصیف کلی عوامل گردشگری خلاق اکتفا کرده‌اند، بدون آنکه به اولویت‌بندی بومی آن‌ها و تبیین روابط علی با شاخص‌های عینی توسعه‌ی شهری بپردازند. نوآوری این پژوهش در دو سطح است: نخست، شناسایی محرک‌های خاص و بوم‌آورد همچون صنایع دستی تعاملی و رویدادهای فرهنگی مشارکتی که پیش‌تر در بیرجند بررسی نشده‌اند؛ و دوم، تحلیل رابطه‌ی علی این محرک‌ها با متغیرهای ملموسی مانند اشتغال پایدار و بازآفرینی بافت‌های فرسوده. هدف غایی، فراتر از توصیف، ارائه‌ی مدلی علی-تبیینی برای خروج از وضعیت ایستا و حرکت به‌سوی توسعه‌ای پویا و مشارکتی در بیرجند است.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر که به‌لحاظ هدف کاربردی، از نظر رویکرد کیفی و به‌لحاظ روش اجرا توصیفی-تحلیلی است، با بهره‌گیری از رویکرد نظریه‌زمینه‌ای و با جامعه آماری شامل متخصصان و خبرگان سه‌گانه اساتید دانشگاهی در حوزه برنامه‌ریزی شهری و گردشگری، مدیران ارشد اداره کل میراث فرهنگی و شهرداری بیرجند، و همچنین فعالان بومی و متخصصان محلی در زمینه صنایع خلاق و گردشگری فرهنگی، انجام شده است که مشارکت‌کنندگان بر اساس نمونه‌گیری هدفمند و با رعایت معیارهای مشخصی همچون دارا بودن حداقل ۵ سال سابقه کار یا پژوهش مرتبط، داشتن تألیف یا تجربه عملی قابل تأیید در موضوع مطالعه، آشنایی عمیق با بافت فرهنگی-اجتماعی شهر بیرجند، و نیز تمایل و توانایی برای گفتگوی عمیق، انتخاب شدند و فرایند نمونه‌گیری تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت، به‌گونه‌ای که پس از انجام ۲۲ مصاحبه، کدها و مقوله‌های جدیدی ظاهر نشد و مصاحبه‌های ۲۳ تا ۲۵ صرفاً

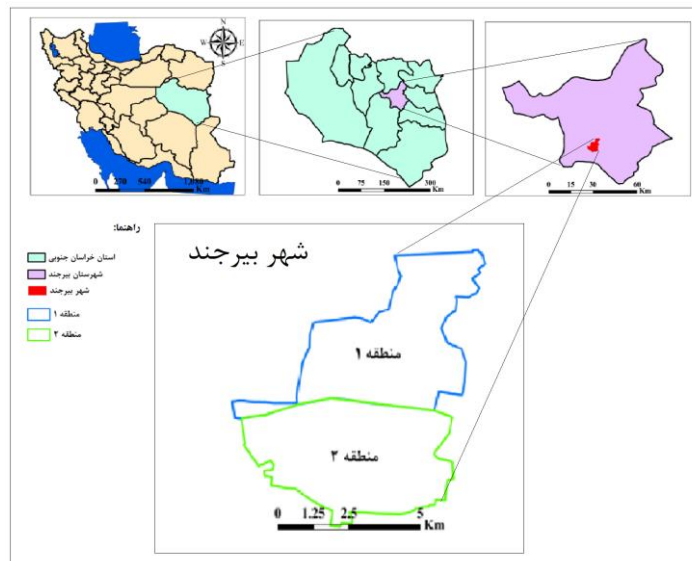
1. Arcos-Pumarola

2. Khoo

شناسایی عوامل محرک گردشگری خلاق بر توسعه شهری ... / کصادق بختیاری و همکاران

داده‌های تکراری را تولید کردند که با دو مصاحبه تکمیلی دیگر نیز تأیید شد، لذا اشباع نظری در تعداد ۲۵ مشارکت‌کننده حاصل گردید و داده‌های مورد نیاز از طریق مصاحبه‌های انفرادی، عمیق و نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شد، به‌طوری که مصاحبه‌ها با سؤالات کلی و باز آغاز و به‌تدریج به سمت پرسش‌های تخصصی‌تر و جزئی‌تر هدایت شدند و از مجموع ۲۵ مصاحبه با میانگین زمانی ۴۵ تا ۷۵ دقیقه، ۱۸ مورد با اجازه مشارکت‌کنندگان ضبط صوتی گردید و مابقی صرفاً به‌صورت دست‌نویس ثبت شدند، سپس تمامی مصاحبه‌ها حداکثر ظرف ۴۸ ساعت پس از انجام، به‌صورت واژه‌به‌واژه پیاده‌سازی و به فایل‌های متنی تبدیل شدند و برای تأمین صحت داده‌ها، متن پیاده‌شده در اختیار هر یک از مشارکت‌کنندگان قرار گرفت تا با مطالعه و بازبینی، صحت محتوای آن را تأیید نمایند (روش بازبینی توسط مشارکت‌کننده) و پس از آن، فرایند تحلیل داده‌ها در چارچوب کدگذاری سه‌مرحله‌ای نظریه‌زمینه‌ای شامل کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام پذیرفت، بدین ترتیب که در مرحله کدگذاری باز، متون مصاحبه‌ها خط‌به‌خط و با دقت کامل خوانده شدند و با استفاده از کلمات یا عبارات کلیدی مستخرج از متن یا استنباط شده توسط پژوهشگران، مفاهیم اولیه برچسب‌گذاری گردیدند، در مرحله کدگذاری محوری، کدهای باز بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌های مفهومی در مقوله‌های سطح بالاتر دسته‌بندی شدند و شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها مشخص گردیدند و نهایتاً در مرحله کدگذاری انتخابی، مقوله هسته (مرکزی) شناسایی و سایر مقولات در ارتباط با آن ساماندهی شدند تا نظریه نهایی شکل گیرد، و لازم به ذکر است که این فرایند کدگذاری به‌صورت غیرخطی و بازگشتی انجام شد و پژوهشگران در سراسر فرایند تحلیل، همواره میان داده‌های خام و مفاهیم در حال ظهور، رفت‌وآمدی پویا و تطبیقی داشتند و کدگذاری نظام‌مند داده‌ها با بهره‌گیری از ابزارهای رایانه‌ای تحلیل کیفی انجام شد تا یکپارچگی و قابلیت ردیابی در جریان تحلیلی تضمین گردد و به منظور افزایش دقت و کاهش سوگیری، فرایند کدگذاری توسط دو پژوهشگر به‌صورت مستقل انجام گرفت و نتایج با یکدیگر مقایسه شد و در موارد اختلاف، با بحث و گفتگو و حصول توافق، کد نهایی تعیین گردید (روش کدگذاری توافقی) و تمامی کدها، مفاهیم و مقولات در یک دفترچه راهنمای کدگذاری به‌روز ثبت شدند تا شفافیت کامل فرایند تحلیل تضمین گردد، همچنین برای افزایش اعتبار و استحکام یافته‌های کیفی، از سه معیار اصلی اعتبارسنجی استفاده شد که شامل اعتبار از طریق تکنیک‌های بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان، مرور همتایان و مثلث‌سازی در منابع داده (با استفاده از سه گروه متفاوت از خبرگان) تأمین گردید، قابلیت اعتماد با ثبت دقیق و شفاف تمامی مراحل پژوهش از طراحی سؤالات تا کدگذاری و نتیجه‌گیری و همچنین تهیه گزارش دقیق از فرایند تحلیل، امکان پیگیری و تکرارپذیری مطالعه را فراهم آورد، و تأییدپذیری نیز با نگهداری اسناد خام مصاحبه‌ها، فایل‌های صوتی، جداول کدگذاری و یادداشت‌های تحلیلی و نیز بررسی مستقل داده‌ها توسط پژوهشگری خارج از تیم اصلی، از عدم سوگیری و وابستگی یافته‌ها به ذهنیت پژوهشگر اطمینان حاصل نمود، بنابراین مجموعه اقدامات فوق، بستری نظام‌مند، دقیق و قابل دفاع برای تحلیل داده‌های کیفی این پژوهش فراهم ساخته است.

بیرجند مرکز استان خراسان جنوبی و مرکز شهرستان بیرجند در شرق ایران در ۵۹ درجه و ۱۳ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۲ درجه و ۵۳ دقیقه عرض جغرافیایی و در ارتفاع ۱۴۷۰ متری از سطح دریا قرار گرفته است. فاصله شهر بیرجند تا مرکز استان خراسان رضوی ۴۸۱ کیلومتر، تا مرکز استان سیستان و بلوچستان ۴۵۸ کیلومتر و تا مرکز استان کرمان ۵۸۶ کیلومتر می‌باشد.

شکل ۱. موقعیت محدوده مورد مطالعه

یافته‌های پژوهش

جامعه مورد مطالعه شامل ۲۵ نفر متخصص است که، ترکیب جنسیتی آنها ۱۵ مرد و ۱۰ زن می‌باشد. این افراد در حوزه‌های تخصصی گوناگون از جمله برنامه‌ریزی شهری و گردشگری، مدیران و برنامه‌ریزان ارشد اداره کل میراث فرهنگی و شهرداری بیرجند و فعالان بومی حوزه صنایع خلاق و گردشگری فرهنگی فعالیت دارند. حداقل مدرک تحصیلی آنان کارشناسی ارشد و حداکثر دکترا تخصصی از دانشگاه‌های معتبر است. میانگین سنی آنان بین ۳۵ تا ۵۰ سال و سابقه کار مرتبط حداقل ۷ سال می‌باشد.

عوامل علی، عواملی هستند که به شکل مستقیم منجر به شکل‌گیری یا تقویت گردشگری خلاق و در نتیجه توسعه شهری می‌شوند (جدول ۱). در شهر بیرجند، عوامل علی عمدتاً ناشی از سرمایه انسانی خلاق و میراث فرهنگی ناملموس است. وجود هنرمندان صنایع دستی، جشنواره‌های بومی (مثل جشن نارنج)، و استقبال گردشگران از یادگیری مهارت‌های سنتی، موتور محرک اولیه گردشگری خلاق را شکل می‌دهد. همچنین تغییر ذائقه گردشگران داخلی به سمت تجربه‌های دست‌ساز و آموزشی، به همراه روایت‌های شفاهی محلی، بستر علی مناسبی برای تبدیل بیرجند به مقصدی برای گردشگری خلاق و در نتیجه توسعه شهری (اشتغال، احیای بافت، زیرساخت‌های فرهنگی) فراهم کرده است.

جدول ۱. عوامل علی (شرط‌های علی ایجادکننده پدیده محوری)

کدگذاری نهایی	کدگذاری گزینشی	کدگذاری محوری
تنوع فرهنگی و آداب و رسوم محلی	میراث ناملموس غنی	وجود مراسم سنتی مثل جشن نارنج، مهارت‌های صنایع دستی (سفال، نساجی سنتی)، گویش و پوشش محلی ویژه
وجود هنرمندان و صنعتگران خلاق	سرمایه انسانی خلاق	شکل‌گیری شبکه‌های هنری در محله‌های قدیمی؛ برگزاری کارگاه‌های قالی‌بافی، ابریشم‌بافی؛ تمایل جوانان به نوآوری در صنایع دستی
ظرفیت‌های اقلیمی و بکر طبیعی	جاذبه‌های طبیعی قابل تبدیل به تجربه خلاق	کویر، باغستان‌های سنتی، دره‌های بکر؛ قابلیت برگزاری تورهای عکاسی خلاق، نقاشی در طبیعت، رصد ستارگان
فضاهای تاریخی قابل احیا	بافت تاریخی ظرفیت‌دار	ارگ بهلگرد، مدرسه شوکتیه، باغ رحیم‌آباد؛ امکان طراحی رویدادهای خلاق در این فضاها

نمایشگاه‌های فصلی زرشک و زعفران؛ جشنواره غذاهای محلی؛ آیین‌های عاشورایی با قابلیت روایت‌پردازی خلاق	خرده‌فرهنگ‌های رویدادمحور	رویدادهای بومی-محلی جذاب
تقاضای تورهای آموزشی سفالگری، پخت نان محلی، یادگیری آهنگ‌های محلی	تغییر سلیقه گردشگران	علاقه به یادگیری در گردشگران نوین
معافیت‌های مالیاتی برای اقامتگاه‌های بوم‌گردی خلاق؛ تسهیل مجوز کارگاه‌های هنری	سیاست‌های حمایتی محلی	حمایت نسبی از کسب‌وکارهای کوچک فرهنگی
دانشگاه بیرجند (رشته هنر و معماری)، آموزشکده فنی و حرفه‌ای با کارگاه‌های باز	زیرساخت آموزشی خلاق	وجود مدارس و دانشگاه‌های هنری
افسانه‌های مربوط به قنات‌ها، قلعه‌ها؛ قابلیت تبدیل به تورهای قصه‌گویی	داستان‌های محلی ظرفیت‌ساز	روایت‌های شفاهی غنی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۵

عوامل زمینه‌ای، شرایط موجود در جامعه یا مکان را توصیف می‌کنند که پدیده درون آن شکل می‌گیرد (نه علت مستقیم، بلکه بستر را فراهم می‌کنند) (جدول ۲). بیرجند به عنوان شهری با اقتصاد ضعیف و حاشیه‌جغرافیایی، بستر خاصی برای گردشگری خلاق فراهم کرده است. نبود سرگرمی‌های مدرن، ترکیب جمعیتی جوان، و وجود بافت فرسوده اما ارزشمند، زمینه‌ای ایجاد کرده که گردشگری مبتنی بر مهارت و خلاقیت (برخلاف گردشگری انبوه) گزینه معقول‌تری باشد. همچنین فاصله فیزیکی از قطب‌های گردشگری، باعث شده تا بیرجند برای ماندگاری گردشگران به جای جاذبه‌های طبیعی شاخص، بر تجارب تعاملی و یادگیری محور تکیه کند. سرمایه اجتماعی متوسط و مهمان‌نوازی محلی نیز به عنوان بستری تسهیل‌کننده عمل می‌کنند.

جدول ۲. عوامل زمینه‌ای (بسترهای موجود در شهر بیرجند)

کدگذاری محوری	کدگذاری گزینشی	کدگذاری نهایی
وابستگی به کشاورزی و خدمات دولتی؛ تمایل به مشاغل جایگزین کم‌سرمایه مثل گردشگری خلاق	اقتصاد ضعیف شهری	سطح پایین درآمد سرانه نسبت به میانگین کشوری
دانشجویان مهاجر از استان‌های شرقی؛ تقاضا برای تفریحات و فضاهای خلاق	ترکیب جمعیتی جوان	مهاجرت پذیر بودن بیرجند
دوری از مشهد، یزد، کرمان؛ نبود راه آهن مسافری؛ مزیت نسبی در گردشگری خلاق بومی (نه انبوه)	موقعیت جغرافیایی حاشیه‌ای	فاصله زیاد از مراکز اصلی گردشگری
بلوک‌های فرسوده در بافت تاریخی؛ امکان تغییر کاربری به کارگاه‌های هنری، اقامتگاه‌های موضوعی	بافت فرسوده با پتانسیل نوسازی خلاق	وجود زمین‌های بایر و فرسوده در مرکز شهر
فقدان سینما مدرن، شهرسازی بزرگ؛ فرصت برای جایگزینی رویدادهای خلاقانه و دست‌ساز	خلأ سرگرمی‌های صنعتی	نبود زیرساخت‌های تفریحی مدرن
وابستگی به خودرو شخصی؛ فرصت ایجاد پیاده‌راه‌های خلاق در مرکز شهر	ضعف دسترسی درون‌شهری	شبکه محدود حمل‌ونقل عمومی
ظرفیت مرمت و تبدیل به مراکز خلاق (مدرسه شوکتیه، خانه آیتی)	بافت معماری ارزشمند اما فرسوده	وجود چندین مدرسه تاریخی و خانه‌های قاچاری
تجربه موفق بازارچه‌های صنایع دستی؛ اما بی‌اعتمادی به پروژه‌های	سرمایه اجتماعی شکننده	اعتماد متوسط به شهرداری در

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند، دوره ؟، شماره ؟، ؟-؟، ؟ و ؟؟

بزرگ		پروژه‌های فرهنگی
تمایل خانواده‌ها به پذیرش گردشگران خلاق در خانه‌های بوم‌گردی	رفتار اجتماعی میزبان	فرهنگ مهمان‌نوازی نسبتاً قوی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۵

عوامل مداخله‌گر، عواملی هستند که رابطه بین عوامل علی و پدیده محوری را تشدید یا تضعیف می‌کنند (بیشتر نهادی، قانونی، اقتصادی یا محیطی) (جدول ۳). عوامل مداخله‌گر در بیرجند عمدتاً از ضعف نهادی و محدودیت‌های قانونی نشأت می‌گیرند. اداره کل میراث فرهنگی رویکرد محافظه‌کارانه‌ای دارد که مانع از بهره‌برداری خلاق از بافت تاریخی می‌شود. همچنین کمبود بودجه شهرداری و مهاجرت هنرمندان خلاق به کلان‌شهرها، رابطه علی بین ظرفیت‌های محلی و توسعه شهری را تضعیف می‌کند. در مقابل، توسعه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی و همچنین بحران کرونا (با وجود اثر منفی اولیه) در میان‌مدت باعث روی آوردن به گردشگری خلاق در مقیاس محلی و دیجیتال شده است. نوسانات ارزی نیز اثر دوگانه دارد: هزینه تجهیزات را بالا می‌برد اما سفر خارجی را کاهش و تقاضای داخلی برای تجارب بومی را افزایش می‌دهد.

جدول ۳. عوامل مداخله‌گر (شرایط تسهیل‌کننده یا محدودکننده بیرونی)

کدگذاری محوری	کدگذاری گزینشی	کدگذاری نهایی
ممنوعیت هرگونه نوسازی خلاق در برخی بناهای ثبت‌شده؛ طولانی بودن فرآیند تأیید طرح‌های خلاق	محدودیت‌های قانونی	قوانین سخت‌گیرانه میراث فرهنگی برای تغییر کاربری
تخصیص کم بودجه به فرهنگ؛ عدم امکان تأمین مصالح مرمئی خلاق	محدودیت مالی	کمبود بودجه شهرداری برای پروژه‌های خلاق
مخالفت با برگزاری رویدادهای مدرن در بافت تاریخی (مثل کنسرت، نصب آثار تعاملی)	رویکرد محافظه‌کارانه نهادی	گرایش اداره کل میراث به حفاظت صرف نه بهره‌برداری خلاق
خرید خانه‌های تاریخی توسط سرمایه‌داران خارج از استان برای هتل‌سازی (نه فضاهای خلاق)	تهدید تجاری‌سازی	ورود بخش خصوصی غیربومی با رویکرد سوداگرانه
تعطیلی کارگاه‌های خلاق؛ روی آوردن به تورهای مجازی و محلی‌تر (اثر دوگانه)	بحران سلامت عمومی	اپیدمی کرونا و کاهش سفرهای گروهی
بازاربابی رویدادهای خلاق در اینستاگرام؛ فروش آنلاین صنایع دستی؛ امکان ثبت‌نام کارگاه‌ها	فرصت دیجیتال	توسعه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی
گرانی مواد اولیه هنری (رنگ، پارچه)؛ اما افزایش تقاضای داخلی برای گردشگری خلاق به جای سفر خارجی	عوامل اقتصادی کلان	نوسانات شدید نرخ ارز
کاهش مربیان کارگاه‌های خلاق؛ ضعف جانشین‌پروری در صنایع دستی	خروج سرمایه انسانی	مهاجرت نخبگان خلاق به تهران و مشهد
اظهارنامه‌های پیچیده؛ عدم تفکیک گردشگری خلاق از گردشگری معمولی در نظام مالیاتی	موانع اداری	وجود قوانین دست‌وپاگیر مالیاتی برای اقامتگاه‌های بوم‌گردی
تمرکز شورا بر مسائل عمرانی و حاشیه‌نشینی؛ نبود کمیته تخصصی «شهر خلاق»	ناکارآمدی مدیریت شهری	مشارکت ضعیف شورای شهر در سیاست‌گذاری خلاق

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۵

جدول راهکارها و پیامدها (جدول ۴)، حلقه نهایی مدل پارادایمی پژوهش است. در حالی که عوامل علی نشان می‌دهند چه ظرفیت‌هایی در بیرجند وجود دارد، عوامل زمینه‌ای بستر موجود را توصیف می‌کنند، و عوامل مداخله‌گر موانع و فرصت‌های بیرونی را روشن می‌سازند، جدول راهکارها مشخص می‌کند که چه اقدامات مشخصی باید انجام شود و جدول پیامدها نشان می‌دهد که چه نتایج ملموسی در صورت اجرای این راهکارها حاصل خواهد شد. این جدول در حقیقت، بخش «تجویزی» و «پیش‌بینی کننده» پژوهش را تشکیل می‌دهند.

جدول ۴. راهکارها و پیامدها (استراتژی‌های عملیاتی و نتایج توسعه شهری)

نوع	کدگذاری نهایی	کدگذاری گزینشی	کدگذاری محوری
راهکارها	تشکیل دبیرخانه دائمی شهر خلاق در شهرداری بیرجند	نهادینه‌سازی مدیریت خلاق شهری	انتصاب مدیر خلاق در ساختار شهرداری؛ تدوین سند راهبردی گردشگری خلاق ۵ ساله؛ تشکیل کارگروه‌های تخصصی با حضور هنرمندان محلی
راهکارها	تسهیل صدور مجوز کارگاه‌های صنایع دستی و اقامتگاه‌های خلاق	اصلاح فرآیندهای اداری و حقوقی	حذف بروکراسی زائد؛ ایجاد پنجره واحد مجوزدهی؛ کاهش زمان صدور مجوز از ۶ ماه به ۲ هفته
راهکارها	ایجاد بازارچه‌های دائمی صنایع دستی خلاق در بافت تاریخی	توسعه فضاهای فیزیکی عرضه خلاقیت	احداث بازارچه سفالگران؛ راه‌اندازی کارگاه‌های زنده قالی‌بافی؛ برپایی راسته هنرهای تجسمی
راهکارها	برگزاری جشنواره سالانه گردشگری خلاق بیرجند	رویدادسازی و برندسازی شهری	ایجاد جشنواره شامل تورهای آموزشی سفال، مسابقه قصه‌گویی محلی، بازارچه غذاهای خلاقانه، کارگاه عکاسی کویر
راهکارها	بازاریابی دیجیتال و تولید محتوای خلاقانه در شبکه‌های اجتماعی	بهره‌گیری از فناوری‌های نوین ارتباطی	تولید پادکست‌های داستان‌های محلی؛ راه‌اندازی اپلیکیشن «بیرجند خلاق» برای رزرو کارگاه‌ها؛ همکاری با اینفلوئنسرهای گردشگری
راهکارها	مرمت خلاق بافت تاریخی با رویکرد مشارکت عمومی-خصوصی-مردمی	احیای کالبدی با کاربری خلاق	بازسازی خانه‌های تاریخی با حفظ اصالت و تغییر کاربری به کافه‌گالری، اقامتگاه هنری، کتابخانه تخصصی صنایع دستی
راهکارها	ایجاد صندوق اعتبارات خرد برای کسب‌وکارهای خلاق	تأمین مالی خرد و حمایت اقتصادی	وام‌های کم‌بهره به هنرمندان جوان؛ اعتبارات خرید تجهیزات کارگاه‌ها؛ یارانه اجاره فضاهای خلاق در بافت تاریخی
راهکارها	آموزش و توانمندسازی هنرمندان محلی در حوزه گردشگری خلاق	سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی	برگزاری دوره‌های بازاریابی دیجیتال، روایت‌گری خلاق، زبان انگلیسی گردشگری؛ کارآموزی در استان‌های خلاق مثل یزد و شیراز
راهکارها	انعقاد تفاهمنامه با دانشگاه بیرجند برای پژوهش و نوآوری	پیوند دانشگاه و صنعت گردشگری	راه‌اندازی رشته گردشگری خلاق در مقطع کارشناسی ارشد؛ پروژه‌های دانشجویی مرمت خلاق؛ پایان‌نامه‌های کاربردی
راهکارها	ایجاد شبکه هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی (شهرداری، میراث، صنایع دستی، دانشگاه)	هماهنگی بین‌نهادی و رفع موازی‌کاری	تشکیل شورای عالی گردشگری خلاق بیرجند به ریاست فرماندار؛ جلسات ماهانه؛ سامانه یکپارچه پیگیری مصوبات

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند، دوره ؟، شماره ؟، ؟-؟، ؟ و ؟ ؟

ایجاد شغل مستقیم و غیرمستقیم تا ۵ سال آینده؛ کاهش نرخ بیکاری جوانان	توسعه اقتصادی با تکیه بر خلاقیت	افزایش اشتغال پایدار در بخش صنایع دستی و خدمات خلاق	پیامدها
کاهش بافت فرسوده، افزایش ارزش املاک در بافت تاریخی؛ جلوگیری از خروج ساکنان اصیل	باززنده سازی بافت فرسوده با کاربری خلاق	احیای کالبدی و کارکردی بافت تاریخی شهر	پیامدها
رشد درآمدهای گردشگری از محل اقامت و غذا؛ افزایش تقاضا برای تورهای نیمه روزه و یک روزه خلاق	بهبود شاخص های گردشگری	افزایش ماندگاری گردشگر	پیامدها
افزایش احساس تعلق مکانی؛ کاهش مهاجرت	پایداری اجتماعی و جمعیتی	تقویت هویت شهری و کاهش مهاجرت نخبگان	پیامدها
کاهش وابستگی درآمد شهرداری؛ رشد سهم گردشگری خلاق در تولید ناخالص داخلی شهر	تاب آوری اقتصادی	تنوع بخشی به اقتصاد تک محصولی (کشاورزی و خدمات دولتی)	پیامدها
رشد جستجوی اینترنتی «بیرجند خلاق»؛ جذب گردشگران خارجی علاقه مند به تجارب اصیل	برندسازی شهری و افزایش سرمایه اجتماعی	بهبود تصویر بیرجند در رسانه های ملی و بین المللی	پیامدها
کاهش آلودگی بصری؛ افزایش فضاهای پیاده رو؛ بهبود نظافت و مبلمان شهری در مسیرهای گردشگری خلاق	بهبود کیفیت زندگی شهری	افزایش رضایت شهروندان از کیفیت زندگی شهری	پیامدها
ایجاد حداقل ۳ خوشه خلاق (منطقه سفالگران، محله هنرهای سنتی، راسته غذاهای خلاق)؛ افزایش تعاملات اجتماعی	تحول در ساختار فضایی-کارکردی شهر	شکل گیری خوشه های خلاق شهری	پیامدها
افتتاح هتل در پیرامون بافت تاریخی؛ سرمایه گذاری	رونق اقتصاد شهری و افزایش درآمدهای مالیاتی	جذب سرمایه گذاری داخلی و خارجی در بخش هتل ها و فضاهای خلاق	پیامدها

منبع: یافته های تحقیق، ۱۴۰۵

عوامل مداخله گر

قوانین سخت گیرانه میراث فرهنگی برای تغییر کاربری، کمبود بودجه شهرداری برای پروژه های خلاق، گرایش اداره کل میراث به حفاظت صرف نه بهره برداری خلاق، ورود بخش خصوصی غیربومی با رویکرد سوداگرانه، اپیدمی کرونا و کاهش سفرهای گروهی، توسعه اینترنت و شبکه های اجتماعی، نوسانات شدید نرخ ارز مهاجرت نخبگان خلاق به تهران و مشهد، وجود قوانین دست و پاگیر مالیاتی برای اقامتگاه های بوم گردی، مشارکت ضعیف شورای شهر در سیاست گذاری خلاق

پیامد

افزایش اشتغال پایدار در بخش صنایع دستی و خدمات خلاق
احیای کالبدی و کارکردی بافت تاریخی شهر
افزایش ماندگاری گردشگر
تقویت هویت شهری و کاهش مهاجرت نخبگان
تنوع بخشی به اقتصاد تک محصولی (کشاورزی و خدمات دولتی)
بهبود تصویر بیرجند در رسانه های ملی و بین المللی

راهکارها

تشکیل دبیرخانه دائمی شهر خلاق در شهرداری بیرجند
تسهیل صدور مجوز کارگاه های صنایع دستی و اقامتگاه های خلاق
ایجاد بازارچه های دائمی صنایع دستی خلاق در بافت تاریخی
برگزاری جشنواره سالانه گردشگری خلاق بیرجند
بازاریابی دیجیتال و تولید محتوای خلاقانه در شبکه های اجتماعی
مرمت خلاق بافت تاریخی با رویکرد مشارکت عمومی-خصوصی-مردمی
ایجاد صندوق اعتبارات خرد برای

پدیده: عوامل محرك گردشگری خلاق بر توسعه شهری

عوامل علی

تنوع فرهنگی و آداب و رسوم محلی، وجود هنرمندان و صنعتگران خلاق، ظرفیت های اقلیمی و بکر طبیعی، فضاهای تاریخی قابل احیا، رویدادهای بومی-محلی جذاب، علاقه به یادگیری در گردشگران نوین، حمایت نسبی از کسب و کارهای کوچک فرهنگی، وجود مدارس و دانشگاه های هنری

مقاله

شکل ۲: مدل پارادایمیک عوامل و پیامدهای محرک گردشگری خلاق بر توسعه شهری، منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۵

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به شناسایی عوامل محرک گردشگری خلاق بر توسعه شهری بیرجند، می‌پردازد و راهکارهای عملیاتی برای تبدیل این ظرفیت‌ها به توسعه پایدار شهری (اشتغال، احیای بافت، برندسازی) را ارائه می‌دهد. یافته‌ها نشان می‌دهد که در بیرجند، برخلاف مقاصد گردشگری انبوه، سرمایه انسانی خلاق (هنرمندان صنایع دستی) و میراث فرهنگی ناملموس (جشن نارنج، روایت‌های شفاهی) به عنوان نیروهای علی اصلی عمل می‌کنند. این بدان معناست که موتور محرک گردشگری خلاق در این شهر نه جاذبه‌های طبیعی شاخص، بلکه توانایی‌های یادگیری‌محور و تعاملی مردم محلی است. از سوی دیگر، عوامل زمینه‌ای نظیر اقتصاد ضعیف، حاشیه‌جغرافیایی و خلأ سرگرمی‌های مدرن، اگرچه محدودیت به نظر می‌رسند، اما به طرز جالبی بستری اجباری اما هوشمندانه برای روی آوردن به گردشگری خلاق (به عنوان جایگزینی کم‌سرمایه و مبتنی بر مهارت) ایجاد کرده‌اند. در نقطه مقابل، عوامل مداخله‌گری مانند رویکرد محافظه‌کارانه اداره میراث، مهاجرت نخبگان و قوانین سخت‌گیرانه تغییر کاربری، حلقه مفقوده این اکوسیستم هستند؛ به گونه‌ای که رابطه علی بین ظرفیت‌های محلی و توسعه شهری را تضعیف می‌کنند. جالب توجه اینکه کرونا و نوسانات ارزی اثر دوگانه داشته‌اند: ابتدا مخرب، سپس محرک تقاضای داخلی برای تجارب خلاق بومی. راهکارهای پیشنهادی مانند دبیرخانه شهر خلاق، صندوق اعتبارات خرد و مرمت خلاق مستقیماً به دنبال رفع این موانع مداخله‌گر هستند و پیامدهایی چون افزایش ماندگاری گردشگر، کاهش مهاجرت نخبگان و شکل‌گیری خوشه‌های خلاق را نوید می‌دهند.

یافته‌های این پژوهش با نتایج ژو و همکاران (۲۰۲۵) همسو است که بعد فرهنگی را با بالاترین بار عاملی در گردشگری خلاق معرفی کردند؛ چراکه در بیرجند نیز میراث ناملموس وزن علی بالایی دارد. همچنین با پومارولا (۲۰۲۳) که بر نقش صنایع دستی در شهرهای خلاق یونسکو تأکید داشت، همخوانی کامل دارد. در مقایسه با پژوهش صادق بختیاری و همکاران (۱۴۰۵) که وضعیت گردشگری خلاق بیرجند را جز سرمایه اجتماعی نامطلوب ارزیابی کردند، پژوهش حاضر تصویر دقیق‌تری ارائه می‌دهد: "نامطلوب

مطالعات مدیریت گردشگری عصر هوشمند، دوره ؟، شماره ؟، ؟-؟، ؟ و ؟؟

بودن" بیشتر ناشی از عوامل مداخله‌گر (قوانین، بودجه، مهاجرت) است نه ضعف عوامل علی. همچنین بر خلاف مطالعه مصاحبی پورفرد و همکاران (۱۴۰۴) در اصفهان که بر تحلیل اثرات متقابل ساختاری تأکید داشت، پژوهش حاضر با مدل پارادایمی (علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر) توانست تمایز میان "بستر" و "علت مستقیم" را آشکار سازد.

محدودیت‌های پژوهش حاضر شامل موارد ذیل می‌باشد. محدودیت زمانی و مکانی: پژوهش صرفاً بر شهر بیرجند متمرکز است و تعمیم نتایج به سایر شهرهای حاشیه‌ای ایران نیازمند احتیاط است. دسترسی محدود به برخی اسناد نهادی: به دلیل محرمانه بودن برخی آمارها (مثل میزان دقیق بودجه تخصیصی میراث به مرمت خلاق)، تحلیل از عمق کمتری برخوردار بوده است.

نوآوری اصلی این پژوهش در ارائه مدل پارادایمی چهاربخشی (علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهکارها و پیامدها) برای شهری مانند بیرجند است. همچنین، تمایز قائل شدن میان "میراث ناملموس به عنوان عامل علی" در مقابل "بافت تاریخی فرسوده به عنوان عامل زمینه‌ای" و "قوانین میراث به عنوان عامل مداخله‌گر" برای اولین بار در مورد بیرجند ارائه می‌شود که از التقاط نظریه داده‌بنیاد و رویکرد سیاست‌گذاری شهری حاصل شده است.

در نهایت با توجه به نتایج پیشنهادات کاربردی و پژوهشی ارائه شد:

پیشنهادهای کاربردی

- تشکیل شورای عالی گردشگری خلاق بیرجند به ریاست فرماندار با دبیری شهرداری و حضور نماینده اداره میراث و...
- راه‌اندازی پنجره واحد مجوزدهی برای کارگاه‌های صنایع دستی و اقامتگاه‌های خلاق با قول زمان صدور حداکثر ۲ هفته (با حذف بروکراسی زائد).

- ایجاد "صندوق اعتبارات خرد خلاق" با وام‌های کم‌بهره برای هنرمندان جهت خرید تجهیزات و اجاره فضا در بافت تاریخی.
- برگزاری جشنواره سالانه "بیرجند خلاق" شامل تورهای آموزشی سفالگری، مسابقه قصه‌گویی قنات‌ها، بازارچه غذاهای خلاقانه و کارگاه عکاسی کویر با پوشش رسانه‌ای ملی.

- تولید اپلیکیشن "بیرجند خلاق" برای رزرو کارگاه‌ها، خرید آنلاین صنایع دستی (با همکاری دانشگاه بیرجند و پارک علم و فناوری).

پیشنهادهای پژوهشی‌های آتی

- پژوهش تطبیقی میان بیرجند و شهرهای خلاق موفق ایران (رشت، اصفهان، سنج) در زمینه‌های مختلف.
- بررسی تغییرات عوامل مداخله‌گر (به ویژه مهاجرت نخبگان و قوانین میراث) طی یک بازه ۵ ساله و اثر آن بر خروجی‌های گردشگری خلاق.

- پژوهش حقوقی-شهری دقیق‌تر در مورد "ممنوعیت تغییر کاربری خلاقانه بناهای ثبت‌شده"

بیانیه استفاده از هوش مصنوعی

نویسندگان اعلام می‌دارند که در فرایند نگارش مقاله از هیچ هوش مصنوعی استفاده نکرده‌اند.

حامی مالی

حامی مالی ندارد.

سهم نویسندگان در پژوهش

سهم نویسندگان برابر است.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌نمایند هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

References

- Alizadeh Fard, Ahmad & Haji Abadi, Mahsa. (2024). Development of Creative Tourism with an Emphasis on Urban Tourism Attractions (Case Study: Sari City). *The 8th International Congress on Development of Technological Infrastructure in Civil Engineering, Architecture and Urban Planning of Iran*, Tehran. [in Persian]
<https://civilica.com/doc/2105900>
- Amirentekhabi, Sh, Gholipour, Y, & Meysami, S. (2018). the analysis of the relationship between learning city and creative city in order to achieve sustainable city (case study: city of rasht). *journal of the studies of human settlements planning (journal of geographical landscape)*, 13(43), 465-482. [in Persian]
[sid. https://sid.ir/paper/176033/en](https://sid.ir/paper/176033/en)
- Arcos-Pumarola, J., Georgescu Paquin, A., & Hernández Sitges, M. (2023). The use of intangible heritage and creative industries as a tourism asset in the UNESCO creative cities network. *Heliyon*, 9(1), e13106.
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13106>
- Benhaida, S., Safaa, L., Perkumienė, D., & Labanauskas, G. (2024). Creative Tourism: Two Decades of Conceptual Evolution and Characterization. *Administrative Sciences*, 14(8), 172.
<https://doi.org/10.3390/admsci14080172>
- Chan, C. S., Chang, T. C., & Liu, Y. (2022). Investigating Creative Experiences and Environmental Perception of Creative Tourism: The Case of PMQ (Police Married Quarters) in Hong Kong. *Journal of China Tourism Research*, 18(2), 223-244.
<https://doi.org/10.1080/19388160.2020.1812459>
- Den dekker T., Tabbers M. (2012). From creative crowds to creative tourism: A search for creative tourism in small and medium sized cities, *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 4(2)129-141.
<https://pearl.plymouth.ac.uk/jtcp/vol4/iss2/20>
- Dodds, R., & Butler, R. (Eds.). (2019). *Overtourism: Issues, realities and solutions* (Vol. 1). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
<https://doi.org/10.1080/1743873X.2019.1701818>
- Du Cros, H., & McKercher, B. Ong. Ch.E (2020). *Cultural tourism*. Routledge.
<https://www.routledge.com/Cultural-Tourism/duCros-McKercher-EeOng/p/book/9781032978031>
- Eynali, J, Mohammadi Yeganeh; B, Ghasemlou, H. (2019). The Role of Creative Tourism in Sustainable Development of Rural Areas (Case Study: Historical-Cultural Villages in the Northwest of Iran). *Journal of Rural Research and Planning*, 8(2), 19-39. [in Persian]
<https://sid.ir/paper/236469/fa>
- Fotoohi, B., Kalantari, M. and Rajai, A. (2017). Creative city and indicators of Iranian creative city. *Geography*, 14(51), 101-118. [in Persian]
https://mag.iga.ir/article_697518.html?lang=en
- Goldberg-Miller, S. (2019). 1) Creative city strategies on the municipal agenda in New York, *City, Culture and Society*, 17(2), 26-37.
<https://pearl.plymouth.ac.uk/jtcp/vol4/iss2>

- Heidari, Gh, Salaripour, A.A, Hesam, M. (2025). A Study of the Online Destination Image of the Creative City of Rasht Using a Text Mining Approach. *Journal of Urban Planning Knowledge*, 9(2), 78-101. **[in Persian]**
<https://www.ensani.ir/fa/article/624752/>
- Henriques, C., & Moreira, M. (2019). Creative tourism and urban sustainability: the cases of Lisbon and Oporto. *Revista Portuguesa de Estudos Regionais*, 51, 93-114.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6958388>
- Ismagilova, E., Hughes, L., Rana, N. P., & Dwivedi, Y. K. (2022). Security, privacy and risks within smart cities: Literature review and development of a smart city interaction framework. *Information Systems Frontiers*, 24(2), 393-414.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32837262/>
- Jusana Techakana, D. M. (2022). A Structural Equation Model for Developing and Promoting Creative Tourism in Thailand. *Journal of Positive School Psychology*, 7730-7740.
<https://www.journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/5001/3246>
- Karimi Hatami, J. Ramesht, M.H. and Nojavan Besnighan, M.R. (2026). The role of creative tourism in enhancing urban sustainability indicators (Case study: Ahvaz city). *Journal of Sustainable Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 7(1), 224-249. **[in Persian]**
https://www.srds.ir/article_230405.html
- Kasemsarn, K., Sawadsri, A., Kritsanaphan, A., & Nickpour, F. (2025). Urban Branding Through Cultural-Creative Tourism: A Review of Youth Engagement for Sustainable Development. *Urban Science*, 9(6), 204.
<https://doi.org/10.3390/urbansci9060204>
- Kazemi, Mohammad Reza; Shahmari Ardejani, Rafat; Hasani Mehr, Seyedeh Sedigheh; Pour Shikhiyan, Alireza. (2021). Explaining the Capacities and Contexts of Sustainable Rural Development with an Emphasis on Natural Tourism in the Villages of Bandar Anzali County. *Scientific-Research Quarterly of New Attitudes in Human Geography*, 13(3), 904-922. **[in Persian]**
<https://www.ensani.ir/fa/article/459284/>
- Khoo, S. L. (2020). Towards an inclusive creative city: How ready is the Historic City of George Town, Penang?. *City, Culture and Society*, 23, 100367.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1877916620300497>
- Lapko, A., & Panasiuk, A. (2019). Water tourism as a recipient of transport services on the example of Szczecin. *Transportation Research Procedia*, 39, 290-299.
<https://doi.org/10.1016/j.trpro.2019.06.031>
- Li, P. Q., & Kovacs, J. F. (2022). Creative tourism and creative spaces in China. *Leisure Studies*, 41(2), 180-197.
<https://doi.org/10.1080/02614367.2021.1948596>
- Liu, T., & Kou, I. E. (2024). Determinants for the development of creative tourism: A stakeholder perspective. *Heliyon*, 10(13).
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e33727>
- Mendes, B., Ferreira, M. C., & Dias, T. G. (2022). Tourism as a service: Enhancing the tourist experience. *Transportation Research Procedia*, 62, 1-8.
<https://doi.org/10.1016/j.trpro.2022.02.001>
- Miri, G. Hosseinzehi, E. (2022). Investigating the Status of Creative Tourism Components in Chabahar City and Its Role in Sustainable Urban Development. *Geography and Human Relationships*, 4(4), 30-46. **[in Persian]**
[10.22034/gahr.2022.330619.1667](https://doi.org/10.22034/gahr.2022.330619.1667)
- Moazzi Mehr Tehran, A.M. (2025). Factors Affecting the Development of Creative Tourism in Heritage Sites. *Spatial Planning*, 15(1), 141-172. **[in Persian]**

- [10.22108/sppl.2025.142479.1806](https://doi.org/10.22108/sppl.2025.142479.1806)
- Mosahbipourfard, M., Khademolhosseini, A., Saberi, H., Mokhtari Malekabadi, R. (2025). Explaining the Model for Realizing Creative Tourism in Isfahan City. *Geography and Environmental Studies*, 12(47), 38-53. [in Persian]
<https://www.ensani.ir/fa/article/550904/>
- Nekouei Sadri, B. (2019). *Mabani-ye zamin-gardeshgari, ba takid bar Iran* [Fundamentals of geotourism, with emphasis on Iran]. SAMT Publications.
- Panahi, A., Dadashpour Moghaddam, M. (2019). Analysis of the Role of Creative City Indicators in the Development of Urban Tourism (Case Study: Isfahan City). *Shabak Journal*, 5(1), 87-96. [in Persian]
<https://www.sid.ir/FileServer/JF/10003813984009.pdf>
- Romagosa, F., Abril-Sellar , M., & Scherf, K. (2022). Visitors and Residents in El Raval Neighborhood of Barcelona. New Opportunities for Creative Tourism?. *Review of European Studies*, 13(4), 1-7.
<https://ccsenet.org/journal/index.php/res/article/view/0/46302>
- Sadegh Bakhtiari, M., Karimian Bostani, M., & Miri, G. (2026). Analysis of the Status of Creative Tourism and Urban Development (Case Study: Birjand City). *Manifestation of Art in Architecture and Urban Engineering*, 4(1), 1-19. [in Persian]
<http://jmaaue.org/index.php/jmaaue/article/download/177/129>
- Saremi, H.R., Khosravi, N., Safavi, S.A. (2020). Analysis of the Effects of Tourism on Sense of Place in Destination Communities with a Grounded Theory Approach, Case Study: Lavasan. *Tourism Planning and Development*, 9(32), 39-53. [in Persian]
https://journals.umz.ac.ir/article_2729.html
- Sharma, I., Lim, W. M., & Aggarwal, A. (2025). Creative tourism: Reviewing the past and charting the future. *Benchmarking: An International Journal*, 32(11), 109–149.
<https://doi.org/10.1108/BIJ-11-2023-0787>
- Suhartanto, D., Brien, A., Sumarjan, N., & Wibisono, N. (2018). Examining attraction loyalty formation in creative tourism. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 10(2), 163-175.
<https://doi.org/10.1108/IJQSS-08-2017-0068>
- Tan, S.K., Tan S.H., Luh D.B., Kung. Sh.F. (2015). Understanding tourist perspectives in creative tourism, *Current Issues in Tourism*, 981-987.
<https://doi.org/10.1080/13683500.2015.1008427>
- Tapfuma, M. M., Musavengane, R., & Magwaza, R. (2024). The role of creative tourism through arts and crafts in promoting inclusive tourism in Zimbabwe. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 22(1), 1-20.
<http://dx.doi.org/10.1080/14766825.2023.2231401>
- Wu, Y. Y. (2021). Consumption and Marketing in the Creative Industries. In 2021 IEEE International Conference on Social Sciences and Intelligent Management (SSIM) (pp. 1-6). I
<https://doi.org/10.1109/SSIM49526.2021.9555201>
- Zou, F., Ahmadi Dehrashid, A., Akif Cifci, M., Arslan, E., & Khalighi, N. (2025). Exploring the dynamics of creative tourism: A tourist-centric perspective to achieve economic sustainable development. *Journal of Mountain Science*, 22(1), 278-295.
<http://dx.doi.org/10.1007/s11629-024-9069-y>